

JOHAN HJERTQVIST:

Massmedias samlade tystnad

Råder det en tystnads konformism i Sverige? Frågan behandlades i nr 7/84 av SvT i några artiklar och här kommer fler aspekter på problemet.

Det är inte lätt att få en riktig bild av olika skeenden genom massmedias rapportering. En orsak är att presstödet lett till att man – omedvetet eller medvetet – tänker bort obekväma frågeställningar. En annan är att merparten av journalisterna sympatiserar med de socialistiska partierna och därmed är positivt inställda till offentlig verksamhet och maktutövning. Det råder en "opportunistens konformism" som medför att massmedia ofta rapporterar på det sätt debattklimatet och läget förväntas kräva.

Det hålls presskonferens i det snart sommartomma Stockholm. Försvarsministern har rest ned från Pugwash-konferensen i Björkliden för att i det socialdemokratiska partihögkvarteret tala om vad partistyrelsen vill att höstens partikongress ska tycka om försvaret.

Den lille ministern har som vanligt hög svansföring. Världsläget gör tankarna på ensidig svensk nedrustning orealistiska. Det vore oklokt att avveckla den inhemska försvarsindustrin. 1981 års kongress ville minska försvarsanslagen i reda pengar – men det föreslås inte nu.

Försvarsvänliga uttalanden i allmänna termer samt en mörk rundmålning av det internationella läget räcker för att få nästan alla närvarande journalister – därav många erfarna och ledande namn – att rusa hem till redaktionerna och slå på larmtrumman: Nu ska sossarna satsa på försvaret! Nedrustning ersätts av upp- rustning! Helt nytt försvarstänkande! Ja, enligt Aftonbladet ska partiet nu inrikta sig på att t o m försvara "hela Norden"!

Men egentligen har Anders Thunborg inte avgivit ett enda konkret löfte. Hans småtuffa framtoning saknar därtill täckning i partistyrelsens riktlinjer. Där sägs bara att Sverige ska ha ett "efter omständigheterna starkt försvar". Och vad betyder väl det? Kanske att vi med tanke på statsfinanserna bör minska försvarskostnaderna? Och några konkreta besked ifråga om invasionsförsvaret, JAS' eventuella efterföljare, den inhemska robotindustrin, resurserna för u-båtsjakt eller pansarbrigadernas framtid ges över huvud taget inte.

Riktlinjerna antyder en viss mentalitetsförändring genom att några nyanser utgått och ersatts av andra. Några sig-

Johan Hjertqvist är politisk redaktör vid Svenska Nyhetsbyrån.

naler om "upprustning" kan dock bara misstänksamma pacifister utläsa.

Men försvarsministern – och säkert också partistyrelsen – har nått den effekt man eftersträvat. Utan att binda sig vid en enda ny krona till försvaret har allmänheten fått intryck av att sossarna minsann är lika försvarsvänliga som något annat parti. Det är viktigare att hålla sig väl med de allt talrikare opinionsbildare, som efterlyser starkare försvar, än Theorin-falangen – särskilt som de innehållslösa formuleringarna kan tolkas på olika sätt. Och det gjorde också partikongressen mycket riktigt.

Värre är att också stora delar av massmedia samt politiska bedömare i Palmes utrikespolitiska anförande läste in "kraftiga markeringar" mot Sovjet. Vad Palme egentligen sa var ju bara att en liten, alliansfri stat som vill bevara sin trovärdighet inte kan "kröka rygg" för stormakterna. Hade någon väntat sig att han skulle säga något annat?

Opportunismens konformism

Det finns en tystnadens konformism, som hotar sanningssägandet i debatten och försvårar för allmänheten att få en riktig beskrivning av olika skeenden. Men det finns också en "opportunistens konformism", som kan sägas innebära att massmedia rapporterar, men på det sätt som "debattklimatet" eller "läget" förväntas kräva. Den sortens verklighetsförfalskning är lika allvarlig.

När sålunda landets statsbärande parti efter internationell vapenuppyggnad och upprepade ubåtsincidenter meddelar vilken försvarspolitik man avser att driva finns en förväntan inom journalistkåren. "Nu måste dom väl ha svängt?

Du hörde väl snacket på senaste träffen med psykförsvaret ..."

Av kejsarens nya kläder blir en – efterlängtd – "upprustning". Sådant är ju "läget". Samma journalister, som för några år sedan glatt skulle mottagit budskapet (kanske lika ihåligt) att socialdemokratin då ville nedrusta, kablur nu ut föga hållfasta meddelanden om socialdemokratiskt krismedvetande och ansvar för landet.

Massmedia är trendkänsliga. De fungerar som känselspröt mot olika förändringar – och ska göra det. Det svåra är naturligtvis att registrera och återge nya attityder och förhållanden utan att själv färgas alltför mycket av dem.

Somliga svänger våldsamt fram och tillbaka med "den stora trendpendeln". Andra tar det säkra före det osäkra och byter aldrig inställning – "om tio år är vi ändå tillbaka där vi började".

Tystnadens konformism

De faktorer, som styr "tystnadens konformism" är av lite annat slag. De sociala förhållanden, som tex medverkat till att diktera massmedias inställning till den offentliga sektorn, börjar bli ganska väl belagda.

De generationer av journalister och andra opinionsbildare, som sedan något tiotal år kommit in i massmedia, är de första som fullt ut kunnat skörda frukterna av välfärdssamhället. Materiellt god uppväxt, fri utbildning, god lön m m ses lätt som resultat av ett välfärdssamhälle med – underförstått – stor offentlig sektor. Många av dessa har föräldrar som arbetat eller arbetar inom stat och kommun. Journalistutbildningen är starkt

färgad av den offentliga sektorns mentalitet.

Många individuella förhållanden påverkas också av den politikerstyrda välfärden. Intellectuella eller – som det heter i Organisations-Sverige – ”TCO- och SACO-grupperna” utnyttjar enligt alla undersökningar den offentliga servicen långt mer än LO-grupperna. Dagens är långt mer av en ”lyx för överklassen” än för de arbetarfamiljer som ursprungligen skulle dra nytta av kommunal barnomsorg. Har man pratat sig förbi dagis-kön gäller det att slå vakt om kvalitet och låga taxor.

Och alla de journalister som är verksamma i statsfinansierade media – undantag är ju bara ett antal alltför lönsamma och hushållstäckande dagstidningar – riskerar att påverkas av sin indirekta ställning som statstjänstemän . . .

Lägg därtill att merparten journalister enligt olika undersökningar kan hänföras till de socialistiska partiernas sympatisörer så framträder bilden av en yrkesgrupp som har en kanske omedveten men dock positiv inställning till offentlig verksamhet och maktutövning.

Detta är ingen anklagelse. Det är ingen jakt på syndabockar. De flesta journalister gör, i likhet med läkare, bilmekaniker eller bussförare, ett bra och hederligt jobb. De känner själva knappast några skygglappar eller fördomar. De sätter inte papperet i skrivmaskinen eller slår sig ned framför TV-kameran med ambitionen att göra ett illvilligt och snedvridet inlägg. Men grundläggande lojaliteter och attityder är svåra att rubba på.

Samhälleligt godtycke

Den offentliga sektorn är inte bara vattaxor, SÖ-anslag eller Generaltullstyrelsens reglemente. Stat och kommun styrs genom myndighetsutövning av ofta brutalt och godtyckligt slag. Ofta är godtycket så inbyggt och långvarigt att det inte är en ”nyhet” att slå upp det. Ibland är det ”bara” en mindre grupp eller to m enskilda, som drabbas. De lidande är sällan kändisar vilket talar emot att de ska uppmärksammas. Annat är det med Astrid Lindgren . . .

Varje år utfärdar landets byggnadsnämnder hundratals långtgående byggnadsförbud. De har i allmänhet sin grund i att kommunalpolitikerna inte kan bestämma sig för vad det aktuella markområdet ska användas till. För säkerhets skull förhindras ägaren att utnyttja det. De mest extrema fallen uppmärksammas kanske, tex om de dras inför Europadomstolen. Men annars avfärdas de med att det ”bara” är någon enskild som drabbas av ekonomiska och andra obehag . . .

Varje höst behandlas 50 000 personer, mest ungdomar, på ett skandalöst sätt. Offren är sökande till högskoleutbildningen. Av ”jämlighetsskäl” föses de ihop i märkliga sk kvotgrupper, där ambition och faktisk kunskap inte tillmäts större tyngd än ”arbetslivserfarenhet” i form av fängelsevistelse (det är dessvärre inget skämt!). Många utbildningsplatser utdelas med lottens hjälp.

Tänk vilken upprördhet som skulle genomsyra massmedia om samma godtycke infördes inom sjukvård och bostadsförmedling! Redan är dessa båda områden naturligtvis genomsyrade av att den värtalige och kontaktrike kan skaffa

sig fördelar. Så är det ju alltid när ett område byråkratiseras. Men vad skulle massmedia och politiker säga om platser för starroperationer eller behandling av cancer lottades ut? Vilken skulle reaktionen bli om nya lägenheter tilldelades dem som hade "arbetslivserfarenhet" i stället för familjer med många barn?

Massmedia och politikerna

Visst bevakas svenska politiker av massmedia. Så fort regeringen vill ge sina medlemmar marknadsmässig lön vaknar journalisterna upp och jämför med LO-snittets senaste påslag. Och ve den toppolitiker som inte håller måtten. Ingen glömmar väl försvarsminister Yngve Gustafsson, som fick löpa gatlopp i TV för att han "slupit" resa hem från ett möte i Oslo för att handlägga ett försvarsärende.

Men han skinflåddes inte för att han var en måhända misslyckad minister utan därför att han ansågs vara en tönt. Han förmådde inte svara kringgående och taktiskt. Han blev en tacksam slagpåse för billig personjournalistik.

Andra politiker, som kan det massmediala spelet, riskerar knappast något. Visst har väl tex Gösta Bohman, som "gör sig bra i TV" och kan snäsa av frågvisa journalister, kommit alltför lätt undan de borgerliga regeringarnas misskötsel av ekonomin? Nog är det märkligt att Nils Åsling efter sitt fögderi ännu tillmäts någon trovärdighet som industripolitisk bedömare?

Trots att Olof Palme efter Ferm-affären erkänt att han inte alltid älskar massmedia har han ännu en speciell position. Det är omvittnat hur han kan bli

stressad om någon av hans "favoritjournalister" inte dyker upp på en presskonferens. På motsatt sätt har han en särskild förmåga att engagera och fascinera massmedia.

Det beror bara delvis på självklara förhållanden som statsministerns person och att hans parti i allmänhet är vid makten och därigenom automatiskt blir mer intressant. Nej, det måste finnas andra förklaringar.

Olof Palmes internationella engagemang

Olof Palme har skaffat sig mycket av sin ryktbarhet på det internationella området. Hans ointresse för inrikespolitik, i den mån den inte gäller enstaka makt- och prestigefrågor, är påtagligt. Det vore därför orätt att inte ägna hans internationella utflykter den uppmärksamhet de förtjänar.

Men här går massmedia på grund på de vågbrytare som socialdemokratins gamla inmutningar inom utrikes- och säkerhetspolitiken utgör. Det är inte bara hos väljarna i gemen som "Undén-Nilsson-Andersson-linjen" väckt tilltro. Också journalister tycks anse att socialdemokratins trovärdighet – och Olof Palmes egen i synnerhet, gör en saklig och genomträngande analys onödig.

Vän av ordning frågar sig annars: vad har egentligen Olof Palme utträttat som motiverar hans särställning som internationell guru?

Han har lett den sk Palme-kommissionen, som givit Kremles ombud – desinformationsexperterna Arbatov och Milstein – utsökta möjligheter att torgföra sina synpunkter och exploatera fredsrörelserna i Väst. Kommissionens

slutförslag, med bl a en zon genom Europa, fri från slagfältskärnvapen, var redan när det lades fram oacceptabelt för Väst. Men ordförandeskapet var onekligen en utmärkt personlig plattform för Olof Palme . . .

Han har medverkat i den sk Brandt-kommissionen, som sammanträtt på diverse internationella lyxorter. Slutrapporten, som är en patetisk läsning, kommer förmodligen att i ett historiskt perspektiv inordnas i den rad av pekoral, som markerar slutet för 60-talsattityderna: om bara politiker och internationella organ får mer att säga till om så ordnar sig allt!

Kommissionens idéer om en "världsskatt" för tredje världen, nya överstatliga internationella organ, global planhushållning och gigantiska investeringsprogram i de u-länder, som inte ens kunnat svälja hittills gjorda insatser, har idag glömts av alla utom dem som skulle ha konkret egen nytta av förslaget: makthavarna i vissa u-länder.

Där är också Olof Palme mycket populär. Inte så mycket för vad han gjort – det är alltså inte särskilt märkvärdigt – utan för vad han sagt. Nu är han inte alltid så talför. När han besökte Kuba för en del år sedan "glömde" han ta upp frågan om de politiska fångarna. Inte heller i Teheran har den frågan varit på tapeten, trots talrika besök där.

Det är dessa senare aspekter som är allvarligare än frågan med vilken rätt Olof Palme utmålar sig som global beserwisser: vilka uttalade och indirekta bindningar har Sverige fått genom hans verksamhet?

Sverige har icke gjort en enda markering gentemot regimen i Iran – inte hel-

ler Irak – sedan Olof Palme utsågs till FN-medlare för tre år sedan. Irak fortsätter att mörda kurder och i Iran finner bödlarna ständigt nya metoder att massakrera oppositionen. Deras utdragna krig äventyrar hela säkerheten i Gulfområdet.

Hur många "förlorade år" har svensk säkerhets- och försvarspolitik vållats genom Olof Palmes illusionsnummer inom främst Palme-kommissionen? Om statsministern inte gjort sig själv till garant för att den internationella upprustningen skulle kunna avbrytas genom "samtalsterapi" på hög nivå hade kanske socialdemokraternas senkomna och ännu konturlösa attitydförändring i fråga om landets säkerhet påskyndats. Det måste ha blivit en smärtsam upplevelse för Olof Palme att hans "gamla vänner" från Sovjet inte varit villiga till några eftergifter för att behaga honom. Hans övertygelse att USA och Sovjet skulle bli eniga bara någon "tolk" – varför inte Olof Palme – kunde tjäna som kanal har eftertryckligt dementerats.

Den dag Kreml och Washington vill talas vid kommer det nog att ske utan svensk medverkan . . .

Massmedias ointresse

Svenska massmedia har inte varit nämnvärt intresserade av att analysera vad statsministern sysslat med bakom kommissionernas vackra deklamationer och än mindre vilka konsekvenser hans insatser haft för Sverige och omvärlden.

I de omfattande dokument, som USA publicerat efter invasionen på Grenada, finns en hel del intressant skriftväxling kring den Socialistiska Internationalen

(SI), ett av Olof Palmes skötebarn. Om dokumenten från den störtade regimens arkiv är äkta pågår tex omfattande försök att infiltrera SI och radikalisera ledningen. Det vore onekligen intressant att få veta vilken roll SAP:s fd internationella sekreterare, nuvarande kabinettssekreteraren i UD, Pierre Schori, spelat i dessa sammanhang. Han har inom SAP varit ansvarig för kontakterna med SI.

SI har aktivt backat upp sandinistregeringen i Nicaragua. Är det stödet från Sverige och andra medlemmar i SI som givit sandinisterna intrycket att "progressiva" stater skulle stödja den förlängning av undantagstillståndet, som nu direkt hotar de utlysta valen i november?

Bortsett från en och annan ledartikkel har massmedia visat ett massivt ointresse för dessa frågeställningar.

Listan över "ointressanta" ämnen kunde göras längre. Varför har det först på senare tid blivit "inne" att beskriva de monumentala misslyckanden planekonomierna i tredje världen – påhejade av Sverige – föga förvånande drabbats av? Och varför satt det så långt inne att beskriva framgångarna inte bara för asiatiska utan även afrikanska marknadsekonomier?

"Oppportunismens konformism" får nu pendeln att slå åt andra hållet. SIDA:s politik beskrivs som alltigenom misslyckad, inga svenska biståndsprojekt finner längre nåd. På samma sätt som alla tvångsomhändertaganden av barn numera beskrivs som fruktansvärda övergrepp (medan ingen alls talade om dem för några år sedan, då de sannolikt var fler) ifrågasätts nu allt bistånd.

Det finns självklara förklaringar till massmedias ointresse att gräva i de här

frågorna: bristande resurser, outtalade politiska hänsyn, journalisternas alltmer intima samverkan med politikerna (departementens informationssekreterare rekryteras numera främst från nyhetsmedia, journalister som stöter sig med "tipsare" i partikanslierna riskerar att missa "inside information") osv.

Tre faktorer

Låg mig avslutningsvis närmare analysera tre faktorer, som jag menar inte tillräckligt uppmärksammats:

Massmedias "statsbärande" roll: "Tredje statsmaktens" grundlagsfästa roll är på gott och ont. Att yttrandefriheten är väl skyddad formellt sett är naturligtvis bra. Olyckligt är däremot att stora delar av massmedia ser sin "statsbärande" roll som så maktpåliggande att det hindrar kritik. Man behöver inte ta till det numera slitna uttrycket "finlandisering" för att beskriva en situation där en i växande utsträckning statsfinansierad press känner sådant ansvar gentemot sin finansär att den – omedvetet men frivilligt – "tänker bort" obekväma frågeställningar.

Svensk polis ska, enligt ny lagstiftning, numera underordna sig en ockupationsmakt. Polisen ska inte längre delta i motståndet utan i det besatta området följa ockupationsmaktens direktiv. Sak samma ska gälla den civila förvaltningen.

Denna ytterst oroande och svårmotiverade anpassning till tänkbara ockupationsmaktens ännu sannolikt ens ej uttalade önskemål tyder på en defaitistisk inställning från landets ledning. Men vad anser massmedia? Det vet ingen, efter-

som man inte rapporterat om denna lagändring, än mindre velat tillåta nämnvärd debatt i det tydligen känsliga ämnet. Kanske ska inte medborgarna oroas

...
Massmedias funktionssätt: Massmedias naturliga område är nyheter. Något blir en nyhet först när det inträffat. Då är det ett faktum, dessförinnan "spekulationer" eller "rykten". Sådant vill man inte ägna sig åt.

Det innebär att mycket av spelet bakom ett regeringsförslag eller en riksdagsmotion aldrig dokumenteras. I än högre grad gäller det politiska utspel som kvävs i sin linda och aldrig blir verklighet.

Massmedia ska inte ägna sig åt lösa rykten. Något helt annat är att publicera uppgifter, som visserligen föregriper skeenden, men som ändå har hållfasthet.

Många journalister inser tex att det snart måste komma en generalkollision mellan å ena sidan socialtjänstlagens vid riksdagsbeslutet knappast alls uppmärksammade konsekvens att höja normerna för existensminimum kraftigt och kommunernas ekonomi å den andra. Vad kommer denna politiska miss att innebä-

ra? Vem får "rätt"? Och – inte minst intressant – hur kunde beslutet över huvud taget fattas? Men man skriver inte om det ...

Massmedias struktur: Jag har tidigare påpekat, att presstödet utformning gjort framväxten av politiska magasin, typ 7 dagar, närmast omöjlig. En stor del av den djuplodande, analyserande politiska bevakningen utomlands sker av tidskrifter som Time, Economist, Der Spiegel, Diario 16 mfl. I Sverige anses det viktigare att ge undermåliga landsortstidningar resurser att på helsidor presentera bygdens treåringar i text och bild och att ge ytliga, snabba ögonblicksbilder inom riksmmedia.

Att massmedia rapporterar selektivt och med de här bristerna jag beskrivit beror inte på ond vilja, komplotter eller mutor. Vore det så enkelt skulle problemet kunna angripas på kort sikt.

Nu rör det sig istället om fortlöpande verklighetsförskjutningar, institutionella förändringar och nya arbetsmetoder som är långt svårare att påverka. Men det borde bara göra kravet på motåtgärder ännu starkare.